

3

AARDIGE AARDE

OPZET VAN DE LES

In dit hoofdstuk komen de leerlingen via leerpaden meer te weten over drie centrale vragen. In de leerpaden zitten tekst, filmpjes en opdrachten verwerkt die hen helpen om een antwoord te formuleren op een van de onderzoeksvragen.

- **Wat ligt er op mijn bord?**

De leerlingen zoomen in op **(basis)voeding** in de Congolese keuken. Een aantal kook- en eetgewoonten worden ter illustratie getoond. Een van de producten krijgt extra aandacht in dit leerpad, meer bepaald maniok. Die is namelijk niet weg te denken uit het Congolese menu. De leerlingen komen ook meer te weten over het belang van de vrouwen- of boerenbeweging.

- **Waarom ligt net dat op mijn bord?**

De leerlingen ontdekken de invloed van **klimaat** op wat je kan telen. Ze bestuderen verschillende klimaatzones, vergelijken de seizoenen en bekijken de impact van klimaatverandering. Ze staan ook stil bij welke technieken boeren gebruiken om te telen in verschillende weersomstandigheden.

- **Wie legt het op mijn bord?**

De leerlingen verkennen de handelsketen van vier producten die ze op de **markt** aantreffen. Ze onderzoeken welke schakels er betrokken zijn tussen producent en consument en wat die schakels doen. Op die manier leren ze het verschil tussen een korte en een lange keten, en ontdekken ze hoe handel verloopt. Ze vergelijken grootschalige landbouw met een kleinschalige aanpak.

Dit hoofdstuk vertrekt vanuit de Congolese context, maar legt linken met heel wat mondiale thema's. Als je weet dat zo'n zeventig procent van de Congolese bevolking aan familiale landbouw doet, kan je er niet omheen. Vaak zijn het deze mensen die de gevolgen van klimaatverandering of oneerlijke handelsrelaties aan den lijve ondervinden.

Om te werken aan duurzame verandering en om zorgzaam om te springen met onze aarde moet iedereen meedoen. Via de 'duurzame potluck' als afsluiter van dit hoofdstuk worden de leerlingen aangezet tot persoonlijke actie en aangespoord om na te denken over hun eigen levensstijl.

DOELSTELLINGEN

- Leerlingen illustreren aan de hand van voorbeelden het belang en de plaats van landbouw in het dagelijks leven in de Democratische Republiek Congo (DRC).
- Leerlingen verklaren de volgende begrippen: klimaat, klimaatverandering, seizoensgroenten, korte keten, lange keten, duurzame en familiale landbouw, vrouwenbeweging, en eerlijke handel.
- Leerlingen benoemen gelijkenissen en verschillen in de voedings- en consumptiepatronen tussen België en de DRC.
- Leerlingen benoemen de verschillende spelers in de productieketen van een voedingsproduct.
- Leerlingen benoemen de verschillen tussen de productieketens van verschillende voedingsproducten.
- Leerlingen illustreren aan de hand van voorbeelden de impact van klimaatverandering in de landbouw.
- Leerlingen sommen enkele voordelen op die het nut aantonen van inspraakorganen (bijv. boerenbewegingen) om te participeren als lid van een samenleving.
- Leerlingen sommen technieken op die boeren gebruiken om hun teeltwijze aan te passen aan het klimaat en de omgeving.
- Leerlingen tonen in hun gedrag dat ze bereid zijn in hun consumptiepatroon of levensstijl rekening te houden met de duurzaamheid van een product.

GOED OM TE WETEN

HET KLIMAAT VAN DE DRC

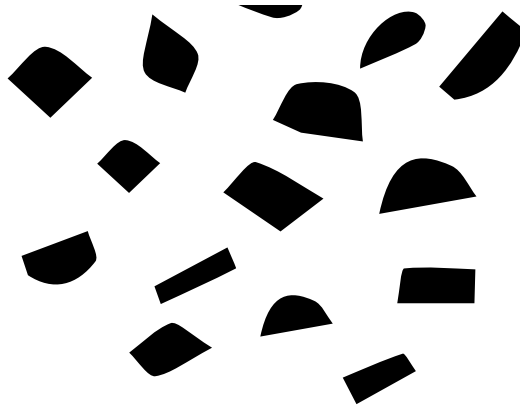
Een klimaattype wordt bepaald door de gemiddelde waarden van de meteorologische parameters voor een regio, zoals de temperatuur of de neerslag. Om de klimaten in de wereld te onderscheiden, wordt rekening gehouden met verschillende factoren: onder andere hoogte, breedte, temperatuur, neerslag en overheersende wind. Op basis hiervan worden de klimaten verdeeld in verschillende types.

In België spreken we van een zeeklimaat. Onder invloed van de Atlantische Oceaan is er een warme golfstroom die voor gematigde temperaturen zorgt. Er zijn vier seizoenen te onderscheiden.

De DRC heeft een tropisch klimaat. Dat type wordt gekenmerkt door een natte periode en in de koudste maand van het jaar een temperatuur die gemiddeld niet lager is dan 18°C. In de DRC zijn er slechts twee seizoenen: een droog en een regenseizoen.

Van alle klimaatzones ontvangt het evenaarsgebied de grootste hoeveelheid zonnestraling. De lucht is er warm en ze bevat veel waterdamp, afkomstig uit de oceanen en van het vasteland (verdamping van water door de planten en de bodem). Wanneer die warme, vochtige lucht opstijgt en vervolgens op grotere hoogte weer afkoelt, condenseert het water in de vorm van wolken. Zodra er te veel water in de lucht zit, begint het overvloedig te regenen.

Klimaatverandering heeft een belangrijke impact op de hoeveelheid regen die valt. Er zullen meer hevige regens vallen doordat de temperatuur stijgt en er meer vocht verdampt. Voor boeren in de DRC kan dat ernstige gevolgen hebben voor hun oogst. Een ander verschijnsel ten gevolge van de klimaatverandering is dat de seizoenen in de war geraten. De boeren kunnen moeilijker inschatten wanneer die regens zullen vallen, waardoor de landbouwkalender van zaaien, planten en oogsten ook in de war geraakt.

LANDBOUW IN DE DRC

Hoewel er meer en meer mensen naar de stad trekken, leeft nog altijd meer dan tachtig procent van de Congolezen in een landelijke omgeving. In die landelijke regio's is de landbouw de voornaamste bron van inkomsten. Zo'n zeventig procent van de Congolese bevolking leeft – of overleeft – van de familiale landbouw. Voor de DRC is landbouw dé belangrijkste economische sector, die daarmee instaat voor zo'n zestig procent van het bruto binnenlands product (bbp). Dat is de totale geldwaarde van alle in een land geproduceerde goederen en diensten gedurende een bepaalde periode (meestal een jaar). In België bedraagt de bijdrage van de landbouw aan het bbp nog geen één procent.

Het gunstige klimaat, voldoende en vruchtbare landbouwgrond, menskracht en water, bieden de DRC een natuurlijke rijkdom die erg geschikt is voor het telen van allerlei gewassen. Toch wordt dat potentieel niet altijd benut en krijgen de Congolese boeren niet voldoende ondersteuning vanuit hun overheid. De minder goede wegeninfrastructuur en moeilijke toegang tot goed zaaigoed óf het tekort aan ondersteuning voor de verwerking zorgen ervoor dat die oogst voornamelijk voor eigen consumptie van de familie of het dorp blijft.

Bovendien maakt het internationale handelssysteem het mogelijk dat grote opkopers de kleine Congolese boer verstikken. De boeren worden overgeleverd aan de willekeur van handelaars die te lage prijzen afdwingen. Bij sommige producten is het zelfs zo dat het lokaal geteelde product geen schijn van kans maakt ten opzichte van een importproduct dat goedkoper op de markt wordt gebracht (zie 'dumping', p. 27). Onder invloed van internationale handelsakkoorden voeren grote steden als Kinshasa basisvoedsel in uit Europa, Azië of de VS terwijl het land zelf rijk genoeg is om de hele bevolking van voedsel te voorzien.

RIJKDOM EN UITDAGINGEN IN DE DORPSGEMEENSCHAP VAN SIA

Het dorp Sia heeft heel vruchtbare grond. De meerderheid van de inwoners van het dorp doet aan landbouw. Ieder gezin heeft een groentetuin aan het huis en veel families hebben velden die ze bewerken. Meestal liggen die velden op enkele kilometers van hun huis. De landbouwers telen voornamelijk voedsel voor eigen consumptie. Soms wordt een klein deel van de oogst verkocht. Ongeveer twee keer per maand worden er in Sia goederen uit de stad geleverd. Die vrachtwagen brengt heel wat plastic spullen, kleren en zeep, tot zelfs geïmporteerde basisvoeding naar het dorp. Na enkele dagen vertrekt de volgeladen vrachtwagen opnieuw naar de stad om daar de opgekochte landbouwproducten door te verkopen.

De landbouwers gebruiken het systeem van vruchtwisseling. Na elke oogst wordt er een ander soort gewas geteeld of ligt het veld een periode braak. Zo krijgt de grond de kans om zich te herstellen. In Sia worden de volgende gewassen geteeld:

- > 55 procent maniok
- > 20 procent pinda's
- > 15 procent maïs
- > 10 procent andere groenten

In het dorp worden er ook runderen gekweekt én wordt er aan visvangst gedaan in de nabijgelegen rivieren en in de aangelegde visvijvers aan de rand van het dorp. Af en toe gaan enkele jagers op antilopejacht.

Sia kent een aantal uitdagingen die het dagelijks leven bemoeilijken. De regio is geïsoleerd door de slechte staat van de wegen. De landbouwvelden worden regelmatig overhoop gehaald door wilde buffels, waardoor de oogst verloren gaat. Daarnaast is er door de bevolkingsgroei meer landbouwgrond nodig om iedereen te voeden. Tot slot is er geen beleid voor herbebossing in Sia. De bewoners moeten hun brandhout dus alsmar verder zoeken en het bos verkleint.

STADSLANDBOUW IN KINSHASA

In de DRC is de economische situatie niet gemakkelijk. Er is weinig formele arbeid en mensen moeten hun plan trekken om aan werk te komen. Daardoor zijn veel mensen niet zeker van hun voedselvoorziening. In Kinshasa hebben veel mensen geen toegang tot gevarieerde voeding.

Rond Kinshasa kleurt het landschap groen. Sinds de jaren vijftig werden er heel wat volkstuinten aangelegd voor stadslandbouw. Via volkstuinten kunnen families hun inkomen uitbreiden. Met beperkt gereedschap telen families een aantal gewassen op een beperkt stuk grond. De meest geteelde gewassen zijn amarant, zoete aardappelbladeren, hibiscus, aubergine en wortel. Heel wat families leven hiervan. In de volkstuinten rond Kinshasa worden er 13.300 mensen tewerkgesteld. De gewassen zijn niet enkel voor eigen consumptie, maar komen ook op de markt in Kinshasa terecht. Op die manier wordt het aanbod van lokaal fruit en lokale groenten uitgebreid.

Op de website vind je een filmpje over de volkstuinten in Kinshasa.

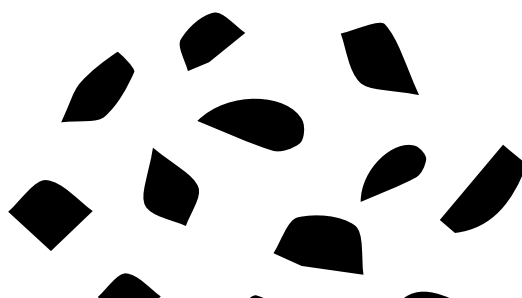
BASISVOEDING IN DE DRC

De basisvoeding van een doorsnee gezin in de DRC is redelijk eenvoudig. Een van de belangrijkste elementen in de voeding is 'fufu'. Dat is een bereiding waarbij de wortel van de maniokplant wordt gebruikt. Die wortel wordt eerst gedroogd en daarna gemalen of gestampt. Van dat meel wordt (vaak samen met maïsmeel) een deegbol gekookt. De bladeren van de maniokplant zijn ook eetbaar. In de Congolese keuken worden ze gebruikt om 'saka saka' te maken. Dat kan je qua smaak en uitzicht vergelijken met spinazie.

Heel wat gezinnen in de stad en op het platteland hebben in de buurt van het huis een (kleine) moestuin waarin ze groenten of kruiden telen, om op die manier de maaltijd nog wat extra smaak te geven.

Andere ingrediënten die je regelmatig op het bord ziet verschijnen zijn 'patate douce' (zoete aardappel), griesmeel, bakbananen of pinda's. De bereidingswijze van pinda's kan erg variëren: gekookt, geroosterd of gemalen tot pasta.

Het zal je niet verbazen dat de DRC over een breed gamma aan fruitsoorten beschikt. In het dorp is het aanbod vers fruit – net geplukt – nog net iets ruimer en dichterbij dan in de stad.

ENKELE BELANGRIJKE BEGRIPPEN

Klimaat is het geheel van gemiddelde weersomstandigheden, in de loop van een bepaalde periode en op een welbepaalde plaats.

Klimaatopwarming is een fenomeen waarbij de gemiddelde temperatuur in de wereld stijgt. Dat wordt onder meer veroorzaakt door broeikasgassen in de atmosfeer.

Dumping komt voor wanneer bepaalde producten zoals melk, boter of kip in Europa in overvloed geproduceerd worden (wegens de landbouwsubsidies). Het overschot wordt geëxporteerd naar landen in het Zuiden (bijv. in de DRC) en daar onder de kostprijs verkocht. Lokale boeren die hetzelfde product telen, krijgen daardoor hun producten veel moeilijker verkocht. Er is dus sprake van oneerlijke concurrentie.

Concurrentie ontstaat wanneer twee of meerdere bedrijven strijden om een grotere positie op de (afzet)markt. Een groter marktaandeel voor de één betekent automatisch een kleiner voor de ander. In de DRC ervaren verkopers op de markt soms sterke concurrentie van gedumpte producten uit het Noorden. Doordat bijvoorbeeld gepelde tomaten in blik aan dumpingprijzen verkocht worden, krijgen zij hun verse tomaten niet meer verkocht.

Bij **kleinschalige familiale landbouw** bewerkt een familie een kleine oppervlakte, voornamelijk voor eigen consumptie. Er is veel variatie aan gewassen op de kleine velden. Door teelten af te wisselen en veel soorten gewassen naast elkaar te telen, raakt de bodem minder snel uitgeput. De gewassen beschermen elkaar ook tegen ziektes. Het werk gebeurt voornamelijk met de hand. Er worden geen chemische producten gebruikt.

Bij **industriële landbouw** wordt er op grote monoculturen telkens eenzelfde gewas geteeld (bijv. maïs of graan). Op korte termijn kan er zo heel veel geproduceerd worden. Na enkele jaren raakt de bodem echter uitgeput. Het veld wordt bewerkt met tractoren en andere machines. Om ervoor te zorgen dat de grond voldoende opbrengt, worden er kunstmeststoffen en andere chemische producten gebruikt.

Eerlijke handel zorgt ervoor dat producten aan een eerlijke prijs gekocht worden bij de producenten. De producenten krijgen een prijs gelijk aan of hoger dan de marktprijs die stabiel blijft. Ze weten dus op voorhand hoeveel ze zullen verdienen. Daarnaast krijgen boerengroepen die aan eerlijke handel doen een fairtradepremie, waarmee ze investeringen kunnen doen in zaken voor de gemeenschap: een school, een gezondheidspost, een maniëkmolen, enz.

Boerengroepen of **coöperaties** zijn groepen boeren die zich verenigen. Ze verkopen samen hun oogst en proberen zo een betere prijs te krijgen voor hun product. Ze hebben vaak samen een spaarsysteem waarmee ze investeringen doen voor de gemeenschap.

Korte keten staat voor een directe relatie tussen producent en consument. Het aantal schakels in de keten is dus beperkt. Producten uit de korte keten worden niet verdeeld via grootdistributie of voedselverwerkende industrie. Een andere eigenschap van deze handelsketen is dat de producent zelf de prijs, de productiemethode en het aanbod bepaalt. Hij of zij heeft dus zeggenschap. Een korte keten heeft ook een lokaal karakter want plaatselijk geteelde producten worden lokaal verkocht. Als consument sta je dus in nauwer contact met de landbouw.

Lange keten verwijst naar de grote afstand en veel schakels tussen producent en consument.

OPBOUW VAN DE ACTIVITEITEN

ONDERZOEKSVRAAG

- > WAT LIGT ER OP MIJN BORD?
- > WAAROM LIGT DIT OP MIJN BORD?
- > WIE LEGT HET OP MIJN BORD?

VOORAF:

Tijdsverloop

Klaarzetten

Open de website. Klik door naar hoofdstuk drie.

15'

INSTAP

- > Zet het filmpje 'Wees aardig voor de aarde' open.

55'

KERN 1

- > Neem zelf de verschillende leerpaden door.
- > Lees de informatie bij 'Goed om te weten' (p. 24-27), zodat je op bijkomende vragen van leerlingen kan antwoorden.
- > Voorzie (idealiter) per twee leerlingen een computer mét internet. Zet op een derde van de computers het leerpad 'Klimaat' open. Doe hetzelfde voor het leerpad 'Markt' en 'Voeding'.

25'

KERN 2

- > Voorzie de voorwerpen om de experimenten te kunnen uitvoeren.
- > Leg de fiches van de experimenten klaar.

30'

KERN 3

- > Print het document met trefwoorden op etikettenpapier (of schrijf de woorden zelf op etiketten).
- > Bekijk op de webpagina de korte uitleg bij elk trefwoord. Zo kan je leerlingen indien nodig helpen zoeken naar verbanden tijdens de uitwisseling of kan je bijsturen als ze verkeerde uitleg geven bij wat ze leerden uit de leerpaden.
- > Er staan enkele uitgewerkte voorbeelden van mogelijke verbanden tussen de trefwoorden. Print dat document eventueel en hou het bij de hand tijdens de activiteit.

25'

ACTIE

- > Bekijk op de webpagina de bijkomende informatie over duurzame voeding en bestaande keurmerken.
- > Open de presentatie 'Duurzame voeding'.
- > Plan een goed moment om met je klas de potluck te organiseren (bijv. middagpauze of speeltijd). Bepaal of je een middagmaal, soep of een (gezonde) snack zal laten maken.

Materiaal	Website	Onderzoeksboek	Mediapakket	Zelf voorzien
<u>INSTAP</u>	Filmpje 'Wees aardig voor de aarde' Leerpaden			
<u>KERN 1</u>	Leerpaden Printblad 'Ga op (leer)pad'	p. 17		Computer per duo Kladpapier
<u>KERN 2</u>	Etiketten bloempotten	p. 18-21	2 x 3 fiches experiment	6 glazen bokalen 6 etiketten Appel 500 g keukenzout of bicarbonaat ½ l azijn ½ kg suiker 250 ml citroensap 1 l water Mes Snijplank 16 bloempotten (diameter 5 cm) 8 petflessen Zand Potgrond Maïskorrels (om te zaaien) 2 lampen (bijv. bureaulamp) 2 stukken zwart doek of plastic Fairtradeproduct (te consumeren door leerlingen; bijv. choco, fruitsap) Niet-fairtradeversies van dit gekozen product Kleefbriefjes A3 papier Stiften Beker of schaal voor voedingsproducten
<u>KERN 3</u>	Etiketten trefwoorden	p. 22		Bol wol
<u>ACTIE</u>	Presentatie 'Duurzame voeding'	p. 23		

INSTAP: **WEES AARDIG VOOR DE AARDE**

Timing:

15'

Verloop:

1. Vertel de leerlingen dat je post hebt gekregen van Nico.
2. Start het filmpje.

Korte inhoud van dit fragment:
Nico kreeg een postkaart van Studio Globo met daarop de boodschap 'Mabélé mokonai'. Hij begrijpt niet wat dit betekent en vraagt zijn mama om raad. Zo ontdekt hij dat het 'De aarde is de baas' betekent. Nico's mama vertelt kort waarom het belangrijk is om goed voor de aarde te zorgen. Ze verwijst daarbij naar de vrouwenbeweging waar ze lid van is.
Niet alleen de aarde zorgt voor het voedsel dat we eten. Nico spoort de leerlingen aan om via drie onderzoeksvragen uit te zoeken wat de rol is van een aantal andere elementen.
3. Wanneer het fragment afgelopen is, vraag je aan de leerlingen wat ze eruit onthouden hebben. Noteer eventueel enkele trefwoorden op het bord.
4. Toon de webpagina en verwijst naar de drie borden waarvan de leerlingen de inhoud gaan verkennen tijdens het leerpad. Vermeld kort de onderzoeksvraag die telkens bij één bepaald bord hoort:
  - A. Wat ligt er op mijn bord? (voeding)
  - B. Waarom ligt dit op mijn bord? (klimaat)
  - C. Wie legt het op mijn bord? (markt)

KERN 1: **GA OP (LEER)PAD**

Timing:

55'

Verloop:

1. Vertel de leerlingen dat ze met behulp van de computer op onderzoek moeten gaan.
2. Verdeel de leerlingen in duo's (of groepjes, afhankelijk van het aantal beschikbare computers). Een derde van de duo's voert het leerpad 'Voeding' uit, een ander derde het leerpad 'Klimaat', en de overige duo's het leerpad 'Markt'.
3. Zeg dat ze de ingrediënten op hun bord gaan verkennen. Tijdens het uitvoeren van hun leerpad noteren de leerlingen op een kladblad in kernwoorden wat ze hieruit onthouden.
4. In alle leerpaden zitten korte filmfragmenten geïntegreerd. Wijs de leerlingen er kort op hoe ze het geluid kunnen regelen op hun computer. Vraag hen uiteraard ook om de anderen niet te veel te storen door die filmfragmenten te luid af te spelen.
5. Treed zelf op als coach en stimuleer de leerlingen om de opdrachten goed te lezen en uit te voeren. Controleer of ze alles goed begrepen hebben.
6. Wanneer een groepje klaar is met hun onderzoek formuleren ze in het onderzoeksboek op p. 17 een kort verslag van wat ze te weten kwamen.
7. Spoor de leerlingen aan om na vijftig minuten het leerpad afgerond te hebben. Als bepaalde duo's eerder klaar zijn, laat je hen starten aan een nieuw leerpad. Geef hen een extra printblad 'Ga op (leer)pad'.

KERN 2: **TEST HET UIT**

Timing:

25'

Verloop:

1. Verdeel jouw klas in minstens drie groepen. Zet alle duo's die hetzelfde leerpad uitvoerden samen. Vertel de leerlingen dat ze in die groepen een experiment zullen opstarten. Ontdubbel de groepen eventueel om de experimentgroep niet te groot te maken. Voorzie het materiaal dan ook dubbel. Geef aan elke groep een fiche van hun experiment (zie mediapakket).
2. Vraag de leerlingen naar de betekenis van 'een experiment'. Kunnen ze een voorbeeld geven van wat zoiets is? Kennen ze een bekend voorbeeld? Verklaar ook het begrip 'waarneming' klassikaal. Waarneming verwijst naar datgene wat ze zien gebeuren, hiervan nemen ze verslag. Bij elk experiment schatten ze vooraf in wat ze denken waar te nemen, wat ze verwachten dat de uitkomst zal zijn van hun experiment. Aan het einde van een experiment volgt een besluit. Gebruik hiervoor het onderzoeksboek op p. 18-21.
3. Ondersteun de leerlingen bij het uitvoeren van het experiment. De opstart gebeurt tijdens de voorziene lestijd, maar er is de volgende dagen misschien nog wat opvolging nodig. Dat is het geval bij de experimenten 'Voeding' en 'Klimaat'.

EXTRA

Voorzie de komende dagen een kort moment voor de leerlingen waarop ze hun waarnemingen kunnen noteren, de gegevens kunnen verwerken en een besluit kunnen formuleren.

EXPERIMENTEN:

1. **Wat ligt er op mijn bord? (voeding)**

De leerlingen bekijken in het onderzoek hoe ze een appel langer kunnen bewaren. De leerlingen gaan na welke stoffen ervoor kunnen zorgen dat een appel minder snel bruin wordt. De variabelen die ze onderzoeken zijn azijn, water, lucht, citroen, zout en suiker.

2. **Waarom ligt dit op mijn bord? (klimaat)**

De leerlingen krijgen de opdracht zelf te experimenteren met het telen van maïs. Ze onderzoeken welke parameters (warmte, licht, aarde en water) een gunstig effect hebben op de groei van een maïskorrel.

3. **Wie legt het op mijn bord? (markt)**

De leerlingen voeren een marktonderzoek uit op school. Ze onderzoeken de smaakvoorkeur van enkele medeleerlingen of klasgenoten. Wordt dat beïnvloed door extra informatie over de productieketen van het product?

KERN 3: **ZOEK DE VERBANDEN**

Timing:

30'

Verloop:

1. Laat de leerlingen een kring vormen. Neem het etikettenblad met de trefwoorden bij de hand.
2. Vertel de leerlingen dat jullie informatie gaan uitwisselen over de verschillende leerpaden. Dat gebeurt aan de hand van trefwoorden. Elk trefwoord hoort bij minstens één leerpad.
3. Kies een trefwoord uit om mee te beginnen. Vraag wie er tijdens het leerpad iets geleerd heeft wat hierbij past en vraag om korte verduidelijking. Geef het etiket nu aan die leerling. Laat andere leerlingen aanvullen of verbeteren als het antwoord niet correct is. Doe dat voor alle trefwoorden. Op het einde heeft elke leerling een etiket.
4. Leg uit dat jullie vervolgens samen verbanden gaan zoeken tussen de drie verschillende leerpaden. De trefwoorden zijn hierbij een hulpmiddel. Gebruik hiervoor een bol wol. Degene die de bol wol heeft, zoekt naar een verband met het trefwoord (en de bijbehorende leerinhoud) van een andere leerling uit de cirkel. De leerling gooit de bol wol dan naar die persoon, maar houdt zelf een uiteinde vast.

Probeer een zo lang mogelijke verbandenketting te maken. Vind je geen nieuw verband meer bij een woord, kies dan een ander trefwoord om een nieuwe verbandenketting te starten. Doe dat totdat alle leerlingen aan bod gekomen zijn.

TIP Op de webpagina vind je enkele voorbeelden van verbanden.

5. Vertel dat jullie nu een web gemaakt hebben. Bekijk het web en vraag of de leerlingen iets nieuws ontdekt hebben door deze opdracht. Wat zijn ze te weten gekomen over de verbanden tussen de verschillende leerpaden?
6. Neem het onderzoeksboek op p. 22 en noteer daar kernachtig een besluit over wat de leerlingen onthouden uit het gevormde web en de ontdekte verbanden.

ACTIE: **GENOEG VOOR IEDEREEN!**

Timing:

25' (EXCL. POTLUCK-MAALTIJD)

Verloop:

1. Open de presentatie 'Duurzame voeding'. Hierop verschijnen de vier elementen: 'Mensen, Middelen, Milieu en Vraagteken'. Vertel dat die vier elementen nodig zijn om tot 'duurzaamheid' te komen. Vraag de leerlingen of ze een idee hebben wat dat begrip betekent en laat hen een omschrijving opbouwen in hun eigen woorden.

Duurzaam betekent letterlijk 'dat iets lang meegaat'. Iets is duurzaam als het rekening houdt met het sociale, economische en ecologische aspect van de zaak. Concreet zou je kunnen zeggen dat iets rekening moet houden met de mensen (= sociaal), de middelen (= economie) en het milieu (= ecologie). Er moet genoeg zijn voor altijd voor iedereen.

Als laatste is ook 'meedoen' een belangrijke factor: dat duidt op het belang van participatie.

In de literatuur werd dat vertaald naar 3 P's (people, planet, profit), later werden daar nog 2 P's aan toegevoegd (participation, peace).

2. Vertel dat er enkele keurmerken bestaan die ons helpen om duurzame voeding te herkennen. Op p. 23 in het onderzoeksboek staan ze kort beschreven. Pols of de leerlingen die keurmerken kennen en ze al eens gezien hebben. Voeg informatie toe over het keurmerk.

TIP Op de webpagina vind je een korte uitleg over elk keurmerk.

3. Vraag de leerlingen naar de mogelijke betekenis van het vraagteken. Klik door en toon de 'Meedoen'-prent. Benadruk het belang van meedoen als hefboom voor verandering (eerlijke samenleving, rechtvaardige wereld). Noteer in het onderzoeksboek op p. 23 de titel bij elke prent (mensen, middelen, milieu, meedoen).

4. Vertel dat jullie samen een 'potluck' zullen organiseren met duurzame voeding. Dat is een gezamenlijke maaltijd waarbij elke leerling eten meebrengt (liefst zelf bereid). Dat eten wordt gedeeld met de hele klas. De voornaamste afspraak is dat elke leerling voldoende meebrengt voor één persoon.
5. Bespreek samen enkele praktische zaken (bijv. soort voedsel, meebrengen kookgerei). Zeg dat ze rekening moeten houden met de besproken criteria van duurzame voeding.

